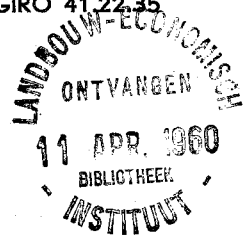

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT

DEN HAAG - CONRADKADE 175 - TELEFOON 61.41.61 - GIRO 41.22.35

L 20
149 P

DE TUINBOUW OP HET GEMENGDE LANDBOUWBEDRIJF

Gedurende de laatste jaren is de belangstelling voor het telen van tuinbouwgewassen buiten de eigenlijke tuinderskring sterk toegenomen. Hiervoor zijn verschillende oorzaken. De belangrijkste is waarschijnlijk het feit, dat de rentabiliteit van de meeste tuinbouwgewassen zich zo gunstig ontwikkelt. Een tweede belangrijke oorzaak is waarschijnlijk gelegen, in de omstandigheid dat "de schaalvergroting" in de landbouw de kleine bedrijven tot intensivering van het teeltplan noodzaakt.

Hoe het ook zij, de sterke drang tot het telen van tuinbouwgewassen komt tot uitdrukking in nieuwe vestigingen en introductie van tuinbouwgewassen in het teeltplan van landbouwbedrijven.

A. Omvang van de tuinbouw buiten het tuinbouwbedrijf

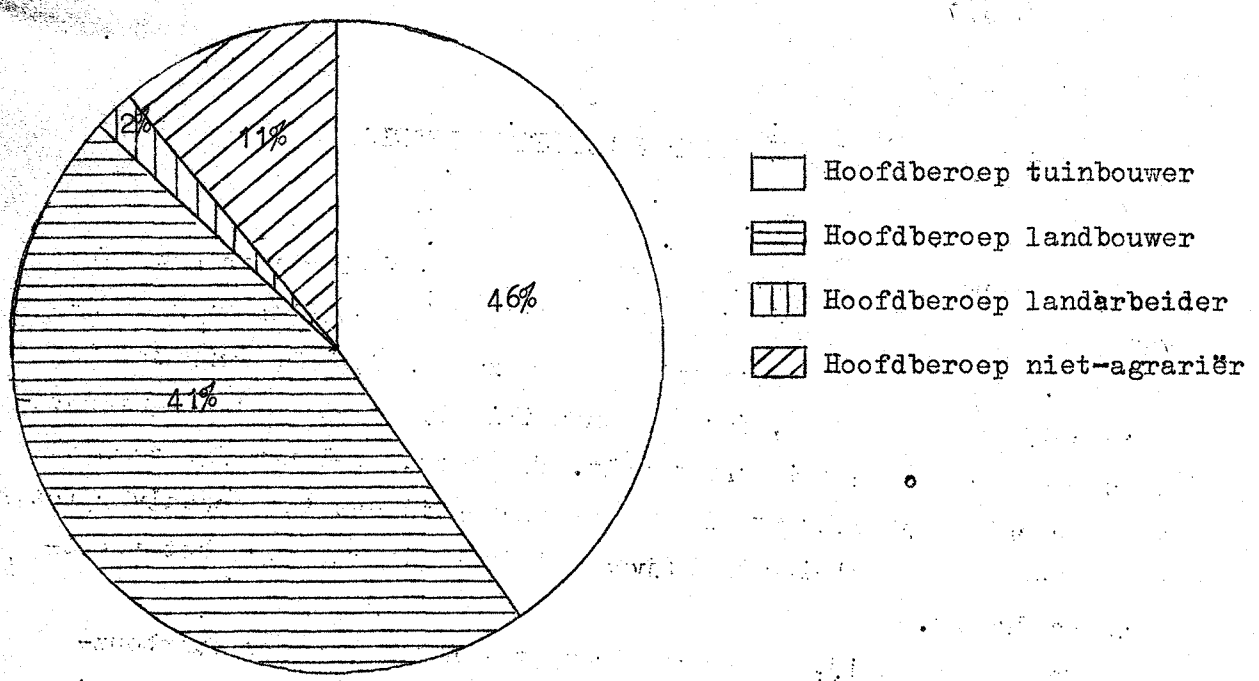
Alvorens de vraag te behandelen of en onder welke omstandigheden, de teelt van tuinbouwprodukten op het landbouwbedrijf verantwoord is, volgt een overzicht van de omvang van de tuinbouw buiten het tuinbouwbedrijf.

Bij de mei-inventarisatie van 1957 van het C.B.S. is de oppervlakte bouwland, grasland en tuinland, verdeeld naar hoofdberoep: tuinder, landbouwer, landarbeider en niet-agrariër.

Uit grafiek 1 blijkt, dat niet minder dan 54% van de totale oppervlakte tuinland in gebruik is bij producenten, die als hoofdberoep een ander beroep dan tuinder opgegeven hebben.

Het overgrote deel van dit tuinland wordt gevonden bij landbouwers. Het is helaas niet na te gaan, hoeveel dit percentage in een naoorlogse periode is gestegen. Wel mag worden gesteld, dat in de periode van 1950 tot 1957 het areaal tuinland op landbouwbedrijven is toegenomen en het areaal fruitteelt is afgenomen.

60/416

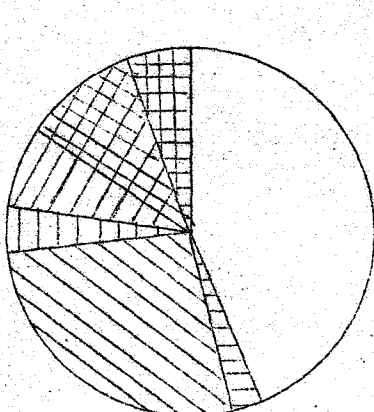

1. Oppervlakte tuinbouw, ingedeeld naar hoofdberoep in 1957

De waarde van de tuinbouwproduktie mag echter niet worden afgemeten aan de oppervlakte tuinland. De produktiewaarde per ha is op de tuinbouwbedrijven veel hoger dan op de landbouwbedrijven. Naar een zeer globale schatting mag men de waarde van de tuinbouwproduktie buiten het tuinbouwbedrijf niet hoger stellen dan \pm 30% van de totale produktiewaarde.

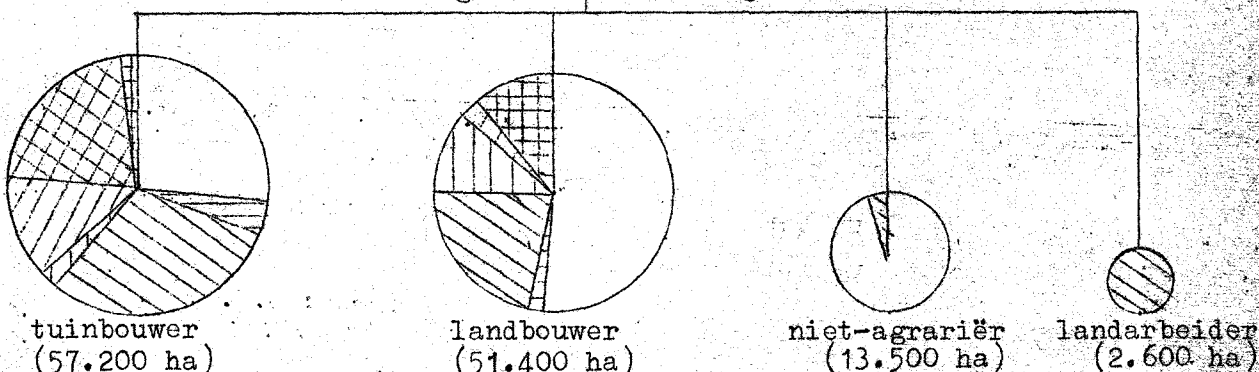
Voor een beter inzicht in de omvang van de tuinbouw op de verschillende bedrijfstypen, moet men de belangrijkste groepen van tuinbouwgewassen kennen, die op deze typen van bedrijven worden gevonden. Het C.B.S. maakt deze onderverdeling wel voor geheel Nederland, maar splitst niet verder uit naar hoofdberoep. Ondanks het gebrek aan exacte cijfers, heb ik het gewaagd een schatting te maken van de soorten van tuinbouw, die voor geheel Nederland en per provincie worden gevonden op het landbouwbedrijf, het tuinbouwbedrijf, bij landarbeiders en bij niet-agrariërs. Deze globale indeling is weergegeven in grafiek 2.

Nederland (124.700 ha)

- pit- en steenvruchten
- kleinfruit
- groente
- uien
- vroege aardappelen
- sierteeltprodukten
- zaden

globale schatting

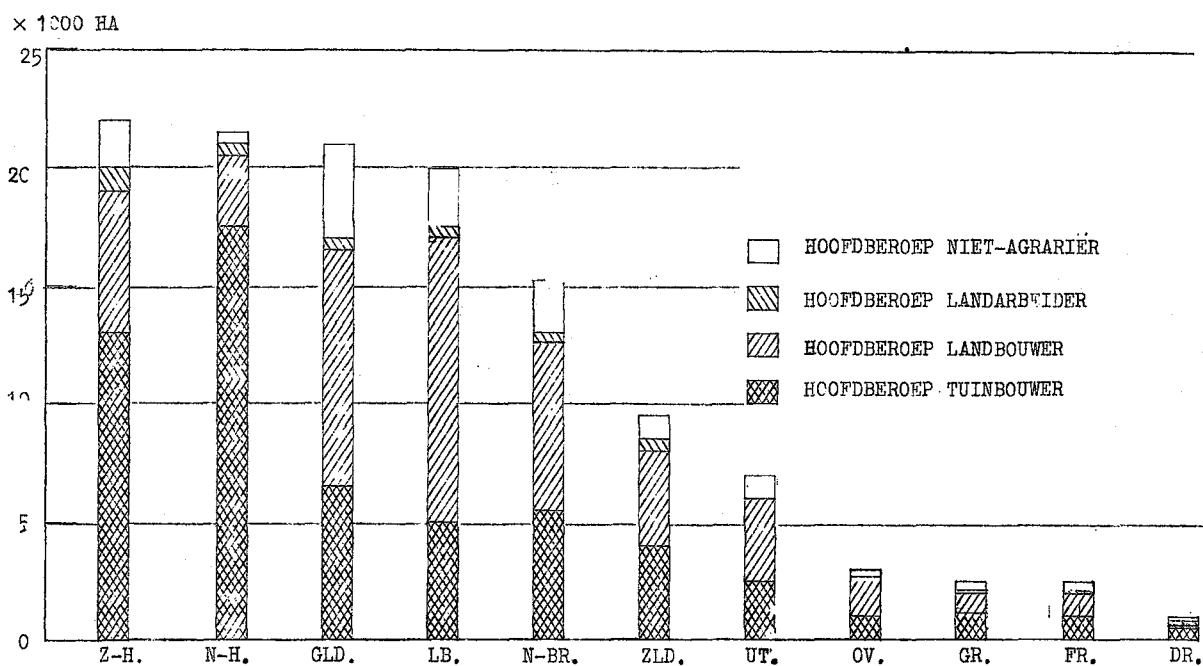

2. Oppervlakte tuinbouw, ingedeeld naar gewassen in 1957 - (Bronnen: C.B.S. en L.B.I.)

Het blijkt nu, dat op het landbouwbedrijf ruim de helft van het tuinland bestaat uit boomgaarden (meestal verouderde); 25% is beteeld met (extensieve) groentegewassen; 11% met zaden; 8% met uien; 3% met vroege aardappelen en 2% met kleinfruit.

Er bestaat een aanmerkelijk verschil met de indeling naar gewassengroepen op het tuinbouwbedrijf, waar het aandeel van de intensieve cultures (intensieve groenteteelten, sierteelt) veel groter is. Bij niet-agrariërs wordt vrijwel uitsluitend de fruitteelt en bij landarbeiders de grove groenteteelt gevonden.

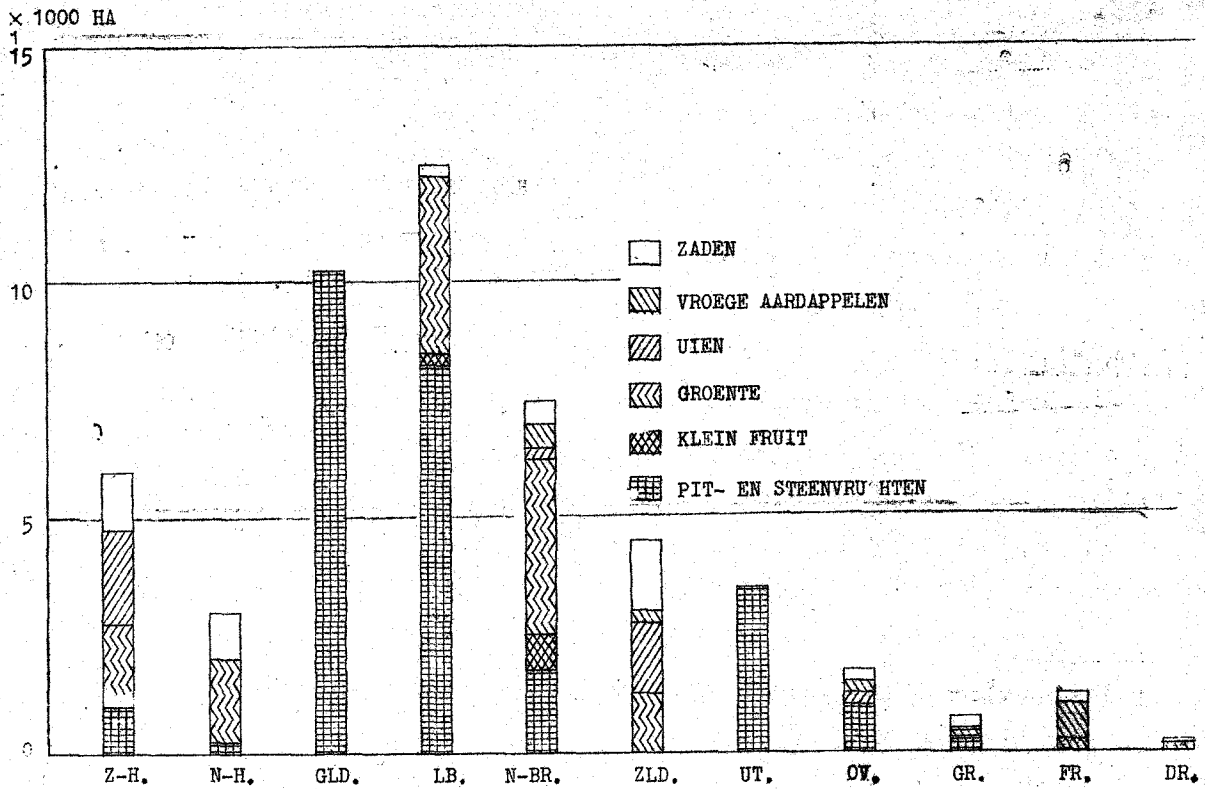
Teneinde meer inzicht te krijgen in de spreiding van de tuinbouw over de provincies is in grafiek 3 de oppervlakte tuinbouw per provincie ingedeeld naar hoofdberoep.

3. Oppervlakte tuinbouw per provincie, ingedeeld naar hoofdberoep in 1957

(Bron: C.B.S.)

Opvallend groot is het tuinbouwareaal in Noord- en Zuid-Holland, Gelderland en Limburg. Daarop volgen Noordbrabant, Zeeland en Utrecht, terwijl de overige provincies van weinig betekenis zijn.

4. De Tuinbouw op het landbouwbedrijf per provincie ingedeeld naar gewassen in 1957 (globale schatting)

(Bronnen: C.B.S. en L.E.I.)

Mede aan de hand van grafiek 4, waarin voor het landbouwbedrijf de oppervlakte tuinland is ingedeeld naar groepen van gewassen, zal per provincie een beeld gegeven worden van de tuinbouw op het landbouwbedrijf.

Zuidholland. In deze provincie wordt 60% van het tuinland gevonden op het tuinbouwbedrijf en bijna 30% op het landbouwbedrijf. Op het grote akkerbouwbedrijf is de teelt van uien en zaden belangrijk, vooral op Goeree Overflakkee. Op het kleine bedrijf (4-8 ha) is de teelt van uien en grove groenten van betekenis. Fruit wordt geteeld in hoogstamboomgaarden in de Hoekse- en Dordtsewaard e.o.

Noordholland. In deze provincie wordt niet minder dan ruim 80% van het totale tuinbouwareaal op het tuinbouwbedrijf gevonden en 15% op het landbouwbedrijf. Dit laatste betreft de teelt van zaden en witlofwortelen op het grote akkerbouwbedrijf en grove groenten op het kleinere bedrijf.

Gelderland. In deze provincie wordt niet minder dan 2/3 deel van het tuinland buiten het tuinbouwbedrijf gevonden. Dit betreft vrijwel uitsluitend de teelt van fruit.

Limburg. Niet minder dan 63% van het totale tuinbouwareaal bevindt zich op de landbouwbedrijven, terwijl slechts 25% op het tuinbouwbedrijf gevonden wordt. In Zuid-Limburg bestaat de tuinbouw op het landbouwbedrijf vrijwel geheel uit (verouderde) fruitteelt. In Noord- en West-Limburg wordt op het gemengde zandbedrijf van 8-15 ha de teelt van asperges (meer dan de helft van het tuinbouwareaal), augurken, bonen en wat kleinfruit beoefend.

Noordbrabant. Ook in deze provincie overheerst de tuinbouw bij niet-tuinbouwers. De helft van het tuinbouwareaal bevindt zich bij landbouwers; een derde deel bij tuinbouwers en de rest bij niet-agrariers. Op het landbouwbedrijf komen vrijwel alle vormen van tuinbouw voor. Op het grote akkerbouwbedrijf in de noordwesthoek de teelt van zaden, zaai- en zilveruien en de vroege aardappel; op het gemengde zandbedrijf van 8-15 ha groente, aardappelen en kleinfruit en zeer verspreid de fruitteelt.

Zeeland. In deze provincie wordt 45% van het tuinbouwareaal op de landbouwbedrijven, 40% op de tuinbouwbedrijven en 15% bij landarbeiders en niet-agrariërs gevonden. De teelten op het landbouwbedrijf omvatten voornamelijk die van zaden en uien op de grote bedrijven en grove groenten en uien op de kleinere landbouwbedrijven.

Utrecht. De tuinbouw op het landbouwbedrijf, omvattende + 55% van het totale areaal, omvat vrijwel uitsluitend de teelt van fruit.

Overijssel. Hetzelfde geldt in ongeveer dezelfde verhoudingen voor Overijssel, zij het dat in de Noordoostpolder vermeldenswaard zijn de teelten van uien, zaden en vroege aardappelen.

Groningen. De tuinbouw op het landbouwbedrijf wordt voornamelijk op het grote akkerbouwbedrijf in het noorden van Groningen gevonden. Deze oppervlakte omvat 30% van het totale areaal. Vermeldenswaard is bovendien de oppervlakte grove groenten (15%) bij landarbeiders.

Friesland. Meer dan de helft van het tuinbouwareaal wordt gevonden op de kleinere gardeniersbedrijven (vroege aardappelen en grove groenten).

Drente. Bijna de helft van het tuinbouwareaal wordt verspreid over de gehele provincie op betrekkelijk kleine landbouwbedrijven aangetroffen.

Samenvattend kan ten aanzien van de tuinbouw op het gemengde landbouwbedrijf het volgende gesteld worden:

Het fruit wordt geteeld in de kleine en grote bedrijven tussen of bij de grote rivieren in Zuid-Limburg, Gelderland, Utrecht, Overijssel en Zuidholland.

Op de grote akkerbouwbedrijven in de typische akkerbouwcentra worden de zaden geteeld, een deel van de uien en vroege aardappelen en soms - maar dan vaak in deelbouw - enkele grove groentesoorten.

Op de kleinere akkerbouwbedrijven op zavel- en kleigronden nemen uien, vroege aardappelen en grove groenten vaak een belangrijke plaats in het vruchtwisselingsschema in. De grens tussen deze soort bedrijven en het vollegronds groenteteeltbedrijf is bijzonder onscherp.

De teelt van groente en kleinfruit is zeer belangrijk op het gemengde zandbedrijf in westelijk Noordbrabant en Noord-Limburg. Het groentesortiment is hier echter anders samengesteld; het bestaat namelijk uit asperges, augurken, bonen, spinazie en spruitkool. Dit zijn evenals het kleinfruit zeer arbeidsintensieve gewassen. Op dit zandbedrijf heeft zich ook de kruidenteelte ontwikkeld, welke gebonden is aan lichte grond.

B. Wanneer is tuinbouw op het landbouwbedrijf economisch verantwoord?

Bij de beantwoording van deze vraag moet men zich losmaken van de gedachte, dat tuinbouwgewassen thuishoren op een tuinbouwbedrijf en landbouwgewassen op een landbouwbedrijf.

Gezien het feit, dat slechts 5% van de totale oppervlakte cultuurgrond in ons land in gebruik is voor tuinbouw, zullen in het algemeen de tuinbouwteelten het best kunnen worden uitgeoefend onder zodanige natuurlijke produktie-omstandigheden, dat tegen de laagste kostprijs kan worden geteeld.

Aan de andere kant staat echter het feit, dat de produktie van agrarische produkten binnen bedrijfsseenheden plaats vindt en dat hiervoor geldt, dat in elk bedrijf een zodanige combinatie van produkten plaats moeten hebben, dat een maximale beloning voor de aangewende produktiefactoren wordt verkregen.

Deze twee aspecten sluiten elkaar niet uit, maar behoeven niet steeds volledig in elkaars verlengde te liggen.

Wanneer thans de vraag besproken wordt, wanneer tuinbouwteelten op landbouwbedrijven thuishoren, wordt uitgegaan van de veronderstelling dat de vereiste gunstige produktie-omstandigheden

aanwezig zijn. Deze vraag zal nu getoetst worden aan de criteria van vakmanschap en van een zodanige produktie-omvang, dat een rationele voortbrenging van tuinbouwgewassen mogelijk is.

1. Het criterium vakmanschap

Al dadelijk kunnen de glasteelten en de intensieve opengrondsteelten worden uitgeschakeld; deze teelten eisen een dermate gespecialiseerde vakkennis, dat de gemiddelde landbouwer niet in staat zal zijn deze te combineren met landbouwteelten.

De overblijvende tuinbouwteelten worden hier ondergebracht in vier groepen, waarbij de arbeidsbehoefte dient als voornaamste maatstaf voor de zorg en de aandacht, die het produkt nodig heeft:

- a. Gewassen die betrekkelijk weinig verzorging vragen en mechanisch kunnen worden geoogst. Hiertoe behoren onder andere groentezaden, zaadkruiden en doperwten.
- b. Gewassen die een matige verzorging vragen en een matige hoeveelheid oogstarbeid, zoals witlofwortelen, sluitkool, peen, krotten, uien en fabrieksspinazie + nateelt.
- c. Gewassen die een matige verzorging vragen tijdens de teelt, maar veel handenarbeid tijdens de oogst. Hiertoe behoren onder andere asperges, kleinfruit, kersen en spruitkool.
- d. Gewassen die vrij veel verzorging tijdens de teelt vragen en bovendien veel oogstarbeid, zoals aardbeien, bonen, augurken en bloembollen.

Alleen die tuinbouwteelten lenen zich voor invoering op het landbouwbedrijf, die ongeveer dezelfde eisen stellen ten aanzien van het vakmanschap als de landbouwteelten. Dit betekent, dat naar mate de gebruikelijke landbouwteelten hogere eisen stellen, zij gemakkelijker kunnen worden gecombineerd met meer zorg en aandacht vragende tuinbouwteelten.

In het algemeen zullen de boer en de tuinder niet in staat zijn een grote reeks van produkten, die onderling geheel verschillende eisen aan het vakmanschap stellen, tegen een lage kostprijs te telen.

Daarom is het begrijpelijk dat men de boer en de tuinder adviseert hun aandacht en kennis te richten op één produkt of een beperkte groep van hoofdprodukten. Deze specialisatie zal des te betere resultaten geven naarmate het produkt hogere eisen stelt.

2. Voldoende omvang van de produktie

Goed vakmanschap kan alleen tot zijn recht komen, wanneer goed gereedschap beschikbaar is. Dit is - met de toenemende mechanisatie - vaak pas economisch verantwoord, wanneer de produktie van voldoende omvang is. Dit geldt in het bijzonder voor die teelten, waarbij het gebruik van kostenbesparende hulpmiddelen leidt tot een lagere kostprijs.

Bovengenoemde criteria van vakmanschap en voldoende omvang van de produktie zullen specialisatie en toenemende produktie per bedrijfs onderdeel bevorderen. Slechts in bepaalde gevallen zal specialisatie leiden tot zogenaamde monocultuurbedrijven. Bij de opengrondsgroenteteelt en de akkerbouw is vruchtwisseling immers noodzakelijk voor het in stand houden van de produktiecapaciteit van de grond. Verder remmen een goede verdeling van de beschikbare arbeid en de verdeling van het prijsrisico een te sterke specialisatie af, vooral met betrekking tot snel bederfelijke speculatieve produkten.

C. Beoordeling van de huidige situatie

In hoeverre voldoet nu de bestaande toestand aan de hiervoor vermelde criteria, gesteld ten aanzien van tuinbouwteelten op landbouwbedrijven.

Op het grote akkerbouwbedrijf vindt men thans in het algemeen slechts die tuinbouwteelten, die gemechaniseerd of gedeeltelijk door anderen (vaak in deelbouw) worden uitgevoerd. Het is een economisch gezond verschijnsel, dat bij de steeds groter wordende mogelijkheden van mechanisatie, die tuinbouwteelten naar het grotere akkerbouwbedrijf overgaan, die daar tegen lagere kosten kunnen worden geproduceerd.

In de naaste toekomst zou dit o.a. kunnen gelden voor pootgoed van vroege aardappelen, uien, zaadkruiden, stambonen en spinazie voor de conservenindustrie. Het zou niet juist zijn, wanneer deze overgang sterk zou worden afgeremd b.v. door het stringent handhaven van erkenningseisen en teeltvergunningen.

Op het kleine landbouwbedrijf worden meer zorgeisende tuinbouwteelten gevonden. Dit geldt zowel voor de zandgebieden als voor de zee- en rivierkleigebieden.

Beoordelen we eerst de situatie in de zee- en rivierkleigebieden. In deze streken worden bedrijven van 5-15 ha aangetroffen, waarop behalve aardappelen, bieten en wat granen, ook grove groenten en aardbeien worden geteeld. Dit geldt onder meer voor de Zuidhollandse en Zeeuwse Eilanden, voor Noord-Friesland (gardeniers), de Bommelerwaard en andere gebieden tussen de grote rivieren.

Deze bedrijven zijn met de teelt van tuinbouwgewassen begonnen, voornamelijk omdat ze te klein werden voor een rationeel landbouwbedrijf. Op zichzelf is de gemengde bedrijfsvorm niet bij voorbaat te veroordelen. Wel is het vrijwel zeker, dat - vooral de sterk te mechaniseren landbouwteelten - op dit bedrijf duurder uitgevoerd worden dan op het grotere akkerbouwbedrijf.

Blijft op deze bedrijven de tuinbouwsector een ondergeschikte plaats innemen, dan zal deze of te weinig zorg en aandacht krijgen of dienen als compensatie voor de verliesgevende landbouwsector. Wordt daarentegen de tuinbouwsector de belangrijkste bron van inkomen, dan is het bedrijf in feite een tuinbouwbedrijf geworden, waarin een meestal verliesgevende landbouwsector - vaak uit traditie - geaccepteerd blijft. Landbouwteelten kunnen op een dergelijk bedrijf alleen een plaats innemen als vruchtwisselingsgewas, dat dient om de grond in goede conditie te houden.

Wat geldt voor de zee- en rivierkleigronden, geldt in versterkte mate voor de kleinere landbouwbedrijven in de zandgebieden. Immers, op deze gemengde zandbedrijven hebben zich vooral de arbeidsintensieve teelten als aardbeien, kleinfruit, augurken, asperges enz. ontwikkeld. Op dit type bedrijf wordt niet voldaan aan de eis, dat binnen één bedrijf gewassen gecombineerd moeten worden, die ongeveer gelijk gerichte eisen stellen ten aanzien van vakmanschap en bedrijfsuitrusting.

Van bedrijfseconomisch standpunt uit gezien is het onjuist een te klein landbouwbedrijf te willen saneren door hierop een aantal gewassen in te voeren, die geheel andere eisen stellen ten aanzien van vakmanschap en/of bedrijfsuitrusting. Beter is het, het bedrijf zodanig te veranderen, dat een rationeel werkend landbouw- of tuinbouwbedrijf ontstaat, rekening houdend met de produktie-omstandigheden.

In het bovenstaande is de belangrijkste vorm van tuinbouw op het landbouwbedrijf, namelijk de fruitteelt, buiten beschouwing gelaten. Dit betreft meestal de extensieve teelt van hoogstammen, die door de meeste fruitteeltdeskundigen als een weinig rationele vorm van grondgebruik wordt beschouwd. Wanneer de fruitteelt een zodanige omvang heeft dat een rationele produktie mogelijk is, kan zij als onderdeel van een landbouwbedrijf verantwoord zijn. Wel dient zij dan echter onder toezicht te staan van iemand die over het benodigde vakmanschap beschikt.

Tenslotte zij met nadruk vermeld, dat de geuite kritische opmerkingen ten aanzien van de bestaande tuinbouw op het landbouwbedrijf van bedrijfseconomische aard zijn en betrekking hebben op de evenwichtstoestand. Zij bedoelen geen veroordeling van de bestaande tuinbouw te zijn, maar een basis voor vraagstukken van structurele aard.

Conclusie

Wanneer sterk gemechaniseerde tuinbouwteelten, die ongeveer dezelfde eisen stellen aan het vakmanschap als akkerbouwgewassen, tegen een lagere kostprijs op een landbouwbedrijf kunnen worden geteeld, verdient het aanbeveling de migratie van deze teelten te bevorderen.

Daarentegen zijn tuinbouwgewassen, die geheel andere eisen stellen aan vakmanschap en/of bedrijfsuitrusting op een landbouwbedrijf slechts aanvaardbaar, wanneer dit een overgang naar het stichten van een tuinbouwbedrijf betekent.

Het is schijn, wanneer, als gevolg van een tijdelijk gunstiger rentabiliteit van bepaalde tuinbouwteelten, deze - geïntroduceerd op het landbouwbedrijf - de oplossing zouden betekenen voor de moeilijkheden, waarin het te kleine landbouwbedrijf verkeert. Dit is niet meer dan een noodoplossing op korte termijn.